

Slovenske socialdemokratske zveze in Zelenih Slovenije pa nekoliko višji od deleža teh kategorij, vključenih v raziskavo.

* * *

Na koncu tega zapisa se je treba vrniti na njegov začetek. Stališča o mednarodnih odnosih, čeprav tudi protislovna, nakazujejo izrazite težnje po pridobitvi večje avtonomije Slovenije. K temu cilju se stekajo zamišljene poti. Če izhajamo iz podmene, da subjektivna stališča dovolj verno odsevajo objektivne družbene razmere in izražajo dejanske možnosti sprememb, potem se začenja zapleten proces uresničevanja stališč, ki zahteva globoke strukturalne spremembe in spremembe v delovanju ter ravnanju na vseh ravneh, od družbene do individualne ravni. Integracija v razviti svet vodi prek avtonomij posameznikov, skupin in narodov, brez katerih ni učinkovitih integracij teh družbenih ravni.

VIRI:

- S. Vago: Social Change, Prentice Hall, New Jersey 1989, str. 246, 247.
- Slovensko javno mnenje 1990, RI-FSPN, Ljubljana.
- Slovensko javno mnenje 1980-1989, RI-FSPN, Ljubljana.
- Toš, Klinar, Mlinar, Markič, Roter, Trampuž: Slovensko javno mnenje 1979, Delavska enotnost Ljubljana, 1987.
- Toš, Klinar, Markič, Mlinar, Rotar, Trampuž: Slovenski utrip. Rezultati raziskav javnega mnenja 1988-1989, FSPN Ljubljana 1989.
- T. Hribar: Slovenska državnost, CZ Ljubljana 1989.
- Okrogla miza: Nacija kot identiteta v protislovljih sodobnega sveta, Teorija in praksa 8-9/89, str. 975-1014.
- Zbornik: Slovenija v jugoslovanski federaciji, FSPN, Ljubljana 1987.
- P. Klinar: Medetnični in mednacionalni konflikti v Jugoslaviji, Teorija in praksa, 1-2/90, str. 3-16.
- Zbornik: Suverenost slovenskega naroda, Zbor slovenskih kulturnih delavcev, Ljubljana 1988.
- Teorija etnosa: naši dometi, Migracijske teme 2, 3/89.

BOŠTJAN MARKIČ

Politična zavest in javno mnenje

Možnosti »navadnega državljana«

Politični sistem samouprave usmeritve je v svojih programskih, često zelo vizionarsko obarvanih dokumentih in izhodiščih, pripisoval pomembno mesto navadnim »delovnim ljudem« in »občanom«. Ta sistem pa je bil močno ideologiziran. Primerjalna analiza med ustavnimi dokumenti ter zakonskimi določili na eni strani ter izkustveno prakso na drugi strani, pa je pokazala, da je bil razkorak med normativnim in stvarnim opazno velik. Politični sistem samouprave usmeritve kljub svojim optimističnim napovedim in »optimistični antropologiji« ni uspel dejansko potisniti »navadnega« državljana na vidnejše mesto v mreži odločitvenih procesov. Vloga navadnega državljana je bila marginalizirana že na mikroravni družbenopolitične organiziranosti. Bolj ko smo se pomikali proti makroravnem družbene organiziranosti, bolj je plahnela možnost vplivanja »navadnih ljudi« na odločitve o pomembnih družbenih vprašanjih. V političnih dokumentih pogosto-

krat omenjena »temeljna družbena ravnina« (tudi družbena »baza« imenovana) kot neke vrste institucionalizirana skupina »navadnih« delovnih ljudi in občanov, je bila bolj pogosto kot dejanski protagonist važnih družbenih odločitev le kulisa za dejansko sprejemanje odločitev zelo pomembnih in družbeno dejansko odločujočih političnih elit. Le-te so se zbirale predvsem ob takšnih političnih mehanizmi, kot so bile etabrirane družbenopolitične organizacije, banke, gospodarski gremiji.

V politični zavesti Slovencev je še vedno zakoreninjeno prepričanje, da tudi danes »navaden« državljan v naši družbi nima pravih možnosti za to, da bi vplival na takšne družbene odločitve, ki bi se tikale strateških, dalekosežnih, razvojno odločujočih problemov. Očitno je podmena takšnega prepričanja mnenje ljudi, da je »majhen človek«, običajen državljan, preprost volilec, pravzaprav vedno »pre-magan«, da je zelo pogosto manipuliran, torej bolj ali manj družbenopolitično izigran. Takšno mnenje lahko vodi tudi do politične apatije, v smislu: nič se ne izplača, usoda »navadnega državljana« je itak že a priori zapečaten. Navaden državljan je vselej potisnjen na obrobje družbenopolitičnega dogajanja.

V Slovenčevi politični zavesti imamo tedaj opravka tudi s svojevrstnim političnim defetizmom, ki pa ga lahko tolmačimo – vsaj na ravni interpretacijskih predpostavk – tudi kot neke vrste izgovor, da se ljudje ne spuste v politični vrvež družbenega odločanja. In to v slogu: saj se tako ne izplača, majhni ljudje igramo samo politično slamnatega moža, političnega »svetega Jožefa«, dejansko ustvarjanje odločitev pa je drugod, pri močnih, »nenavadnih« državljanih, ki razpolagajo z znatno količino politične moči.

Podrobnejša distribucija odgovorov v raziskavi nam pokaže, da več kot 70% vprašanih presoja, da navadni državljani nimajo dovolj možnosti oziroma sploh nimajo možnosti odločati o važnih družbenih vprašanjih. Nizek je delež tistih, ki pa si takšne možnosti pripisujejo (16,5%). Delež navdušenih optimistov, ki menijo, da imajo vse možnosti, pa je zanemarljivo nizek (3,3%).

Sodba o delegatskem sistemu in sestavi skupščine

Tako kot v raziskavah Slovenskega javnega mnenja v obdobju zadnjih let, Slovenci tudi v raziskavi Slovensko javno mnenje 1990 nadaljujejo z opazno visoko stopnjo kritičnosti do obstoječih institucij političnega sistema. To je do vidnega izraza prišlo tudi pri ocenjevanju delegatskega sistema. Delegatski sistem je bil normativno uveljavljen z novo ustavo 1974. leta. Formalno je deloval šestnajst let in se je obnavljal prek štirih volitev skupščin družbenopolitičnih skupnosti (1974, 1978, 1982, 1986). Vendar kljub relativno ne tako kratkemu trajanju v očeh slovenskega javnega mnenja ni dosegel vrednostne potrditve. Samo nekaj več kot desetina vprašanih je prepričana, da je delegatski sistem dal pozitivne rezultate in zato želi, da se takšen sistem ohrani tudi v prihodnje. Neopredeljenih je nekaj manj kot ena tretjina. Več kot polovica pa se odločno zavzema za to, naj uvedemo namesto delegatov poslanski (parlamentarni) sistem in menijo, da je delegatski sistem povsem preživel.

Neučinkovitost delegatskega sistema, njegova zapletenost in časovna potratnost odločanja, mreža številnih političnih filtrov, ki je temu delegatskemu sistemu odvzemala družbeno avtentičnost, so temeljni vzroki, ki so narekovali takšno javnomnenjsko držo Slovencev. Očitno je tudi, da je na odklonilno sodbo do delegatskega sistema vplivala tudi uvedba političnega partijskega pluralizma v Slo-

veniji, ki je seveda nezdržljiv z delegatskim sistemom, zlasti še z gibljivim (fleksibilnim) mandatom. Razvidno je, da je bilo ravno trmasto vztrajanje v političnem sistemu Slovenije na gibljivem mandatu eden izmed pomembnih vzrokov, ki je v očeh javnega mnenja kompromitiral delegatski sistem. Tudi novi volilni sistem je dejansko likvidiral delegatski sistem.

Tudi raziskava Slovensko javno mnenje 1990 nas prepričuje o tem, da se pri Slovencih nadaljuje že v lanskoletni raziskavi zaznavna izrazita družbenopolitična odbojnost, oziroma prava politična »alergičnost« na zapletene in zelo razvejane institucije političnega sistema. Slovenci odklanjajo institucionalno nabreklost političnih mehanizmov in jih opredeljujejo kot neučinkovite, neracionalne, premalo gibke za operativno odločanje in tudi stroškovno preveč zahtevne. Zavest o tem, da je politična nadgradnja presegla vse razumne meje, je v Slovenčevi politični zaznavi kar zelo prisotna. Slovenci se izrazito zavzemajo za politični sistem, ki bo do največje možne mere poenostavljen; za takšne politične institucije, v katerih se ne bo »sprehajalo« količinsko neobvladljivo veliko število ljudi; za institucije, v katerih bi se rok (trajanje) političnega odločanja skrčil na pametno in predvidljivo mero.

Zgoraj omenjene težnje so očitno privrele na dan pri tisti tretjini anketirancev, ki govorijo v prid stališču, naj bi v skupščini republike Slovenije imeli le en sam dom, en sam zbor državljanov. Za ohranitev sedanjega stanja glede strukture republiške skupščine (zbor občin, zbor združenega dela, družbenopolitični zbor) se zavzema približno šestina vprašanih. Visok je delež tistih, ki se glede strukture republiške skupščine ne opredeljujejo, in to kljub dejstvu, da je mogoča ugotovitev, da je vprašanje o skupščinski strukturi pravzaprav vprašanje, ki je v nekem smislu že na meji med javnomnenjskim in strokovnim vprašanjem. Vrsta strokovnih razčlenitev skupščinskega sistema kaže, da je bil eden od vidnih vzrokov slabšega delovanja tega sistema tudi v dejstvu, da je v našem skupščinskem sistemu manjkal takšen splošen zbor, ki bi preprečeval interesno razdrobljenost, s katero je bil sicer obremenjen skupščinski delegatski sistem. Utemeljeno je pričakovati, da se bosta v prihodnje, in to v relativno kratkem času, medsebojno »pokrila« tisti del slovenskega javnega mnenja, ki se zavzema za en sam zbor republiške skupščine in nov slovenski parlament, ki bo izvoljen aprila 1990. leta.

Spoštovanje človekovih pravic

V raziskavah Slovenskega javnega mnenja v obdobju nekaj zadnjih let smo posvečali veliko pozornost človekovim pravicam in svoboščinam ter ugotavljali, da se je nujnost spoštovanja človekovih pravic in svoboščin zarezala v Slovenčevo politično zavest kot eden izmed bistvenih in opredeljujočih pogojev za demokratično družbo in kot pomembna demokratična obogatitvena sestavina. Vse naše dosežanje javnomnenjske raziskave so razkrivale visoko stopnjo občutljivosti Slovencev do kršitve človekovih pravic in svoboščin. Čeprav v raziskavi Slovensko javno mnenje 1990 nismo podrobno raziskovalno posegali v izjemno pomembno problematiko pravic in svoboščin, pa se visoka stopnja občutljivosti Slovencev nadaljuje tudi v raziskavi Slovensko javno mnenje 1990. Dasi približno polovica vprašanih v letošnji raziskavi trdi, da so razmere glede spoštovanja človekovih pravic in svoboščin danes boljše kot pred petimi leti, je vendar nezanemarljiv delež vprašanih še vedno zelo kritičen glede spoštovanja pravic in svoboščin pri nas. Slovenci se zavedajo, da je brez spoštovanja pravic in svoboščin vprašljiva vsaka druga

pridobitev v političnem sistemu, in da je zajeten register demokratičnih pravic ter svoboščin in skrajno dosledno uresničevanje teh pravic preizkusni kamen za dejansko demokratično družbo, ki počiva na civilizacijskih pridobitvah. Slovensko javno mnenje sproti spremlja na eni strani pozitivne premike pri spoštovanju pravic in svoboščin, po drugi strani pa mu ne uidejo tudi sprotne kršitve pravic in svoboščin, do katerih še vedno prihaja. Takšna budnost Slovenskega javnega mnenja do širokega polja uresničevanja pravic in svoboščin ni brez vzroka in ima temelje v slabih izkušnjah slovenske javnosti iz obdobja preteklih, zlasti še tako imenovanih svinčenih let, ko oblast do kršitve pravic in svoboščin ni bila posebno senzibilna in je včasih dokaj nesramežljivo in politično debelookožno pravice državljanov tudi kršila.

Mnenje o vladi (izvršnem svetu)

Eno izmed pomembnih vprašanj, ki smo ga v javnomnenjski raziskavi 1990 postavili anketiranim, se je nanašalo tudi na sestavo zvezne vlade. Tudi sestava – takšna ali drugačna – zvezne vlade je lahko eden izmed dejavnikov, ki (seveda mimo drugih, tudi izjemno pomembnih dejavnikov) pomembno vpliva na to, da bi obvladali družbeno, gospodarsko in politično krizo in (vsaj) postopoma izboljšali življenje ljudi. V naši družbi je seveda – gledano razvojno – sestava zvezne vlade imela različna obeležja. Neposredni povojni čas, ki pa se je s svojo miselnostjo zalezel zelo daleč, je kot osrednje merilo za sestavo zvezne vlade postavljal »popolno zvestobo pridobitvam revolucije«. Posamezni predstavniki v zvezni vladi, ki niso bili pripadniki politične avantgarde, so bili bolj taktično postavljeni vrivki in tujki, ki pa so potrjevali temeljno usmeritev državno partijskega paralelizma: pomembno mesto v partijski hierarhiji je bil pogoj za mesto v vladi. Sestava zvezne vlade je seveda upoštevala tudi predstavništvo po »nacionalnem ključu«, kar je predvsem pomenilo zastopstvo nacionalnih partijskih elit politične avantgarde v zvezni vladi. To načelo se je, izvedeno precej dosledno, lahko bi rekel skoraj skrajnostno, ohranjalo še dolgo časa. Šele spremembe političnega sistema v zadnjih letih so to načelo nekoliko razrahljale. »Nacionalni ključ« za sestavo zvezne vlade je bil vsaj do neke mere relativiziran in pomembnejšo vlogo za sestavo zvezne vlade dobiva merilo sposobnosti in strokovnosti. S tem nočem trditi, da je sedaj ekspertnost temeljna značilnost zvezne vlade. Vendar je mandatar očitno pokazal veliko skrb za to, kakšne (strokovne) kadre dobiva v zvezno vladno in mu tedaj ni prvenstveno pomembno, iz kakšnega republiškega (nacionalnega) okolja kadri prihajajo. Diletantizem v vladi se očitno več ne obnese in ga več ne more demagoško pokrivati svojčas naravnost »famozni« nacionalni ključ.

In kako se Slovenci odzivajo na to, kakšno zvezno vladno hočejo. Na to vprašanje praktično ni bilo dileme: več kot devet desetih vprašanih je mnenja, da morajo biti v vladi praviloma najuglednejši ekonomisti in drugi vodilni strokovnjaki. V Slovenčevi politični zavesti je očitno prisotna težnja, da vladati ne pomeni zganjati primitivno politiko, ampak da članstvo v vladi zahteva znanje, strokovnost, odmik od političnih improvizacij in odmik od neodgovornega hitrega zamenjavanja resorjev posameznih ministrov, ne glede na njihovo poznavanje resorjev. Dejstvo, da so v preteklosti bili v zvezni vladi bodisi kot člani, bodisi kot predsedniki, predvsem takšni posamezniki, ki so »politično ustrezali«, ne da bi imeli tudi potrebne strokovne kvalifikacije, je očitno pustilo sled v Slovenčevi politični zavesti. Poučeni s slabimi izkušnjami »aktivističnih« zveznih vlad, se Slovenci izjemno

visoko opredeljujejo za zvezno vlado, sestavljeno predvsem iz zelo čislanih ekonomistov.

Ljudje uspešnost nekega političnega sistema v veliki meri ocenjujejo ravno po delovanju vlade. V sodobnih družbah, ki so razbremenjene neposrednih ideoloških pritiskov, ko ljudi manj zanima oddaljena (četudi v svetlih tonih in včasih tudi povsem nesekularizirano naslikana) prihodnost, ampak so zainteresirani zlasti za »zdaj« in za »jutri«, je še kako pomembno, na kakšen način ukrepa vlada. Ta seveda tudi nosi največjo odgovornost za (ne)dosežke svoje politike. Na simbolni ravni je zelo pomemben in pomenljiv italijanski pregovor, ki v nekem smislu absolutizira odgovornost vlade, tako rekoč za »vse«: *Piove! Governo ladro!*

Seveda so pri nas zadeve očitno bolj zapletene, ker (še) nimamo pravega parlamentarnega sistema in tudi ne prave in resnične vlade, kar vse predpostavlja takšen politični sistem, ki bi upošteval delitev oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno. Vloga zveznega (republiškega) izvršnega sveta tudi sistemsko ni adekvatna vlogi vlade v demokratičnih sistemih.

In kako vprašani v raziskavi ocenjujejo delovanje Zveznega izvršnega sveta (zvezne vlade) v minulem obdobju?

	SJM86	SJM90
1 – kot zelo uspešno	2,1	10,0
2 – v glavnem uspešno	40,6	47,5
3 – ne vem, neodločen	29,1	21,7
4 – v glavnem neuspešno	25,1	16,87
5 – povsem neuspešno	3,0	3,9

In kakšno je mnenje Slovencev o vladi v »svoji« deželi?

	SJM86	SJM90
1 – kot zelo uspešno	4,2	17,3
2 – v glavnem uspešno	48,6	56,0
3 – ne vem, neodločen	29,6	17,8
4 – v glavnem neuspešno	16,1	7,5
5 – povsem neuspešno	1,5	1,0

Odgovori kažejo tako v primeru zvezne vlade kot tudi v primeru republiške vlade relativno kar visoko pozitivno vrednotenje. Seveda je zelo pomembno, na kakšni časovni točki, na kakšnem situacijskem preseku se meri »popularnost« vlade. Posamezen konkreten zgrešen ukrep vlade kaj hitro lahko povzroči jezo javnega mnenja in lahko tudi hitro obrne relativno pozitivno oceno v odbijajoče negativno vrednotenje dela vlade.

Vrednotenje volitev

V Slovenčevo politično zavest se trdno prebija prepričanje, da so neposredne, svobodne, demokratične volitve (»fer« volitve) pomembno merilo za presojo odprtosti in neavtoritarnosti določene družbe. »Delegatske volitve«, ki so se praktično izkazovale z visoko stopnjo posrednosti, ko je volil »delegat delegatovega delegata«, niso mogle v politični zavesti Slovencev pustiti občutka kolikor toliko svobodnega volilnega opredeljevanja.

Slovensko javno mnenje polaga v volitve kar precejšnje upe, velika so pričako-

vaja o tem, kaj bodo volitve prinesle. Zato so lahko seveda tudi zelo visoka razočaranja, če se težnja ljudi po demokratičnih in fer volitvah ne bo uresničila. Več kot dve tretjini anketiranih je prepričano, da bodo aprilске volitve v letu 1990 v celoti ali vsaj pretežno poštene. Neodločnih je dobra četrtina (27,6%). Očitno so med njimi taki, ki jim dosedanje ravnanje v zvezi s pripravo volilne zakonodaje, sedanja celotna priprava na volitve ne nudi dovolj trdne opore ne za eno, ne za drugo stališče. Majhen pa je delež tistih, ki so trdno zasidrani v mnenju (4,0%), da volitve sploh ne bodo poštene. Izgleda, da so med njimi taki, ki so imeli slabe izkušnje že na prejšnjih volitvah, oziroma sodijo, da vsi tisti, ki so pripravljali volilno zakonodajo in ki bodo imeli »oblastno« vlogo na volitvah, ne bodo ravnali zakonsko korektno.

Vprašanje o mnenju o tem, kaj si Slovenci mislijo o poštenosti volitev, smo v letošnji javnomnenjski raziskavi podaljšali še z vprašanjem, kako bodo anketirani ravnali, če volitve po njihovi sodbi ne bodo »fer«. Približno nekaj manj kot ena četrtina sporoča, da v tem primeru ne bodo šli na volišče in da bo torej odgovor na ne »fer« volitve pač volilna abstinenca. Tudi (še) vedno neodločenih je precej (30,3%). Največji pa je delež tistih (41,4%), ki odgovarjajo, da bodo šli kljub temu na volišče, ker sodijo, da so volitve pač državljanska dolžnost. Glede na rezultate raziskave tedaj lahko sklepamo, da je pojmovanje volitev kot državljanske dolžnosti relativno globoko zasidrano v Slovenčevi politični zavesti. Bržčas je to tudi usledina politične socializacije preteklega obdobja, ko je bila volilna abstinenca na prejšnjih delegatskih volitvah relativno majhna in ko se je v političnem okolju volilna abstinenca pretežno ocenjevala kot nekaj, kar je, če ne ravno sovražno, pa vsaj politično neprimerno in sumljivo.

Ugled kandidata in programi strank

Politični pluralizem v Sloveniji s svojo izrazito partijsko členitvijo (pri čemer ni pomembno, ali se organizirane, k oblasti težeče politične skupine imenujejo zveze ali stranke) je vodil tudi do tega, da državljan volivec svojo volilno odločitev lahko opredeljuje glede na osebnost, na ugled kandidata, ali pa glede na program politične zveze (stranke), ki ji kandidat pripada. Očitno je tedaj, da bo državljan volivec izkazoval svojo politično volilno opredelitev v okviru pluralistične »ponudbe«. Tu se bo za državljana volilca odpiral tudi problem politične samoidentifikacije: s katerim kandidatom, glede na njegov ugled, stopnjo politične in družbene verodostojnosti se bo »volilno poistil«, oziroma v katerem programu stranke bo videl tudi svoj lastni interes.

Programi političnih zvez v Sloveniji prav gotovo imajo svoje družbenopolitične svojskosti. Vsaka politična stranka je v svojem političnem programu, še posebej v njegovi vrednostni predstavitvi, izpostavila določene »udarne točke«, ki naj bi poudarile medsebojne razlike. Ta naša ugotovitev pa je le v navideznem protislovju s sledečo: da so si programi političnih zvez tudi v marsičem podobni, zlasti z vidika nekaterih globalnih družbenih orientacij, kot tržno gospodarstvo, pravna država, spoštovanje pravic in svoboščin. Za volilca v Sloveniji bodo nedvomno pri njegovi politični odločitvi manj pomembne ideološke sestavine programa. Bolj bo v ospredju – z vidika operacionalizacije programa strank – stopalo vprašanje, kako stranke rešujejo konkretne življenjske in družbene probleme; probleme, ki neposredno in otipljivo žulijo ljudi: socialna varnost, zdravstvena zaščita, problematika zaposlovanja, zaščita človekove okolice in v zvezi s tem problematika onesnaževa-

nja, energija in podobno. Tudi po teh merilih so si stranke v Sloveniji skušale zagotoviti jasno profilirano in zelo razvidno prepoznavno politično pozicijo.

In kaj napovedujejo anketiranci v naši raziskavi, kako se bodo volilno opredeljevali? Po rezultatih ankete rahlo prevladujejo tisti, ki v ospredje postavljajo ugled kandidata in njegovo osebnost (44,6%), pred tistimi, ki sporočajo, da bo za njih odločilen program politične stranke, ki jih kandidat pripada (41,4%). Približno 13% pa je takšnih, ki še ne vedo, ali jih bo bolj privlačila kandidatova osebnost ali strankin program. Slovensko volilno telo je tedaj približno razpolovljeno glede dajanja prednosti kandidatu osebno oziroma partijskemu programu. Toda vsaj na ravni hipoteze bi lahko zaključil, da bolj ko se bo približeval dan volitev, bližji ko bo torej dan »D«, bolj se bo dvigal delež tistih volilcev, ki bodo predvsem v osebi kandidata, njegovem moralnem ugledu, sposobnosti ukrepanja in predpostavljeni sposobnosti spreminjanja družbenega in gospodarskega položaja na bolje, videli smisel in pravo smer svoje volilne odločitve. S tem seveda ne mislim reči, da bo takšna odločitev volilcev pomenila, da je že kar a priori tisto, kar je »deželi« bolj potrebno od političnih programov, pač nekaj »pogumnih«, »naprezajočih se«, »vdanih« voditeljev (ali »voditeljev«), v katere ima narod zaupanje.

Poznavanje programov slovenskih političnih strank nikakor ni močnejša stran Slovenčeve volilnopolitične vednosti. Raziskava razkriva, da je poznavanje programov slovenskih političnih strank slabo in celo zelo slabo ter da se pri tem niso dobro odrezale ne »stare«, etablirane stranke (ZKS – Stranka demokratične prenove, Socialistična zveza) pa tudi ne »nove« opozicijske stranke, politične zveze z alternativne politične scene. Političnim strankam se torej odpirajo še velike možnosti ne samo za otipljivejšo operacionalizacijo njihovih programov, ampak še zlasti za njihovo bolj razločno, bolj razvidno in zlasti še bolj dojemljivo predstavitve.

Odnos do opozicije

Meritve, ki jih je opravila raziskava Slovensko javno mnenje 1990, kažejo, da se v politični zavesti Slovencev politična opozicija pojavlja kot nekaj povsem normalnega, kot »politično običajna« sestavina slovenske politične scene. In še več: politična opozicija je v očeh Slovenskega javnega mnenja pomembna in dejavna sooblikovalka slovenskega političnega prostora. Večinsko mnenje vprašanih je (53,2%), da delovanje opozicije koristi razvoju demokracije v Sloveniji. Tu so trendi več kot pomenljivi: v raziskavi Slovensko javno mnenje 1984 je na vprašanje o koristnosti opozicije pozitivno odgovorilo 8,4% vprašanih, leta 1987 14,5%, leta 1988 pa 17,8%. Delež tistih, ki so v letu 1988 ocenjevali pozitivnost in koristnost opozicije za razvoj demokracije v Sloveniji, se je v odnosu do leta 1990 – torej v obdobju slabih dveh let glede na čas izvedbe raziskave – povečal za trikrat. Vse to kaže ne le na hitro družbenopolitično dinamiko in hlasten ritem političnih sprememb v Sloveniji, ampak dovolj plastično tudi na odsev politične prenove in slovenske politične pomladi v Slovenčevi politični zavesti.

Slovenčeva politična zavest se pozitivno odziva tudi na konkretno (strankarsko) institucionalizacijo političnega pluralizma: tri četrtine vprašanih v celoti ali v glavnem odobrava ustanovitev vrste novih opozicijskih zvez. Ob ne posebno visokem deležu tistih, ki so glede tega neodločni (18,6%), je zelo nizek delež tistih (5,7%), ki ustanovitve novih opozicijskih političnih zvez ne odobrava.

Vsi zgoraj navedeni podatki so še posebej zanimivi, če ne spregledamo dejstva,

da se je v preteklih obdobjih razvoja ter bolj navideznega kot dejanskega vzpona socialističnega samoupravljanja, uradna ideologija povzpela do ugotovitve, da »prihajamo v čas, ko politična opozicija sploh ni več kategorija samoupravnega sistema.« Ali pa se je tisto, kar bi lahko bila opozicija oziroma kar je »dišalo po opoziciji«, podvrglo represiji in obravnavalo po državnovarnostnih merilih. Kljub temu, da so se s politično monolitnostjo dolgo časa zalivali slovenski politični možgani, je relativno hitro v Slovenčevem političnem utripu prišlo do politično streznitvenega procesa. Raziskava Slovensko mnenje 1990 odstira Slovenčev politično spoznanje, da je politični monizem, s katerim je bil Slovenec relativno dolgo dobo politično obremenjen in politično deformiran, v svojem bistvu politično izrazito rakotvoren in da je povzročal nevarne ekonomske, politične in moralne metastaze. Zavzemanje za politični monizem, aprioristično obsojanje pojava politične opozicije je v politični presoji Slovenca vrženo na zgodovinsko politično smetišče. S strankarskim pluralizmom v Sloveniji ni več mogoče pomesti; razen z grobo silo, kar pa ni verjetno. Slovenski politični barometer kaže, da se Slovenci navajajo na politično različnost in da jih takšna politična drugačnost ne moti.

Iz naše raziskave ni razvidno, da bi vprašane, vsaj v tistem času, ko smo raziskavo izvajali, vznemirjalo (relativno) veliko število političnih strank in v zvezi s tem razpršitev političnega življenja. V tej fazi razvoja slovenske politične zavesti se Slovenci bolj politično radoživo ogledujejo v novo nastalem politično pluralističnem obzorju in (za sedaj) v njihovo politično zavest še ne vdirajo pojavi in skrbi, ki jih s svojimi negativnimi stranskimi učinki povzročajo partitokratske vsebine političnega življenja.

Anketiranci v raziskavi tudi v prevladujočem deležu (57,6%) odobravajo odločitve, da na spomladanskih volitvah 1990 nastopi združene opozicija – Demos. Raziskava tudi kaže že na nekatere bolj ali manj trdne opcije v zvezi z volilnim opredeljevanjem za posamezne politične stranke. Ni pa seveda mogoče, glede na čas izvajanja te raziskave, ki je bila več kot tri mesece pred dnevom volitev, spregledati raziskovalni opomin, da so Slovenci še v procesu iskanja svoje politične identitete, da so politično volilne opredelitve še vedno precej fluidne in negotove. Tudi pri nas se pojavljajo za sedaj politično »nihajoči glasovi« (floating votes), ki pa utegnejo imeti še pomembno vlogo in jih zato politično ambiciozne stranke tudi politično utilitaristično obdelujejo.

Politika kot poklic

V raziskavi smo spraševali tudi o tem, ali se anketiranci nameravajo včlaniti v kakšno politično stranko oziroma politično zvezo v Sloveniji. Odgovori niso presenetljivi in so na ravni naših izhodiščnih hipotez: v sodobni, postmoderni družbi, in slovenska je vsaj do neke mere takšna, ni pretirane vneme za članstvo v političnih strankah. Takšne procese zasledimo tudi, denimo, v zahodni Evropi in njenem političnem življenju. Poleg strankarskih aktivistov, partijskih gorečnejšev in vrste povprečnih, »običajnih« partijskih članov (rank and file members), se državljani – bolj ali manj, seveda tudi ob zaznavni politično volilni abstinenci – pač angažirajo prvenstveno ob volitvah. Sicer pa se posvečajo svojemu delu, poklicu, družini, kulturni, športni, dobrodelni dejavnosti, raznim »hobbyjem« in podobno. Tudi pri nas, kot vse kaže, ne bo bistveno drugače.

Raziskava pojasnjuje, da je čas množičnih političnih strank na Slovenskem že mimo in da bi bilo politično naivno računati na nekakšno politično maksimalizaci-

jo. Slovenci se izjasnjujejo za poklicne politike, vsaj za tiste (politika kot profesionalna usmeritev posameznika) na strateških mestih sprejemanja izstopajočih odločitev svojega naroda. Teza o podružbljanju politike (tudi) v tej raziskavi ni dobila empirične verifikacije. Ravno podružbljanje politike je tudi vodilo do tega, da so vsi »odločali« o vsem, dejansko pa ni bil nihče za nič odgovoren.

Glede na podatke obravnavane raziskave kažejo Slovenci na visoko stopnjo izbirčnosti in zadržanosti, kar se tiče včlanjevanja in vstopanja v politične stranke. Bolj se zavzemajo za oblikovanje sposobnih profesionalnih političnih ekip, ki pa jim je treba neusmiljeno gledati pod prste. Očitno je, da bo tudi za slovenske razmere veljalo, da je »aktivna« partijska pripadnost afirmacija posebne in stopnjevane politične identitete in znak nadpovprečne politične participacije, kjer bi bilo politično kratkovidno pričakovati nekakšen množičen »naval« ljudi.

Če bi hoteli na temelju raziskovalnih podatkov dati strnitveno oceno o slovenski politični zavesti, potem bi lahko omenili, da je ta sedaj strukturirana tako, da je v ospredju težnja, da se politična oblast oblikuje na takšen način, da ne bo okamenela; da se odpro možnosti političnih menjav – stoječa politična voda se rada usmrači, politiki je pač potrebna inovacija, nove vsebine; vidne so nasičenosti s starimi političnimi formulami, kar nedvomno odpira možnosti za novo politično dramaturgijo.

ZDENKO ROTER

O verovanju, cerkvi in državljanski religiji

Odgovori na vprašanja o verovanju, tradiciji, običajih in vrednotah, pa nekateri drugi, na katera se bom skliceval še posebej, nam znova dajejo priložnost za prve poizkuse razlag stanja v zavesti slovenskega prebivalstva na pragu leta 1990. Strnjeno bi lahko opredelil na ravni razlagalnih podmen naslednje ključne ugotovitve:

1. Revitalizacija – oživljanje religioznih prepričanj, stališč in prakse, ki smo jo ugotovili že prejšnja leta, se nadaljuje tudi v letu 1990. To leto lahko zaznamo skoraj povsem enaka globalna razmerja med skupinama vernih in nevernih kot v letu 1968 oziroma 1969,¹ 25,8% (1990).

2. Kot vidimo iz pravkar navedenih primerjalnih podatkov o skupini nevernih, se letos potrjuje naša lanska domneva o nadaljnjem poglobljanju krize t. i. nereligijske usmeritve, saj je v 22 letih opazovanja dosegla doslej najnižjo točko.

3. Delež pritrdilnih odgovorov, da bi vprašani tudi pred desetimi ali več leti enako iskreno odgovarjali na vprašanje o svoji vernosti in nam zaupali, kaže na visoko stopnjo veljavnosti preteklih rezultatov in utemeljenost naših ugotovitev na njihovih osnovah.

¹ Bolje je primerjati leto 1969, ker v raziskavi SJM 1968 še nismo imeli dveh skupin neopredeljenih, kot vsa naslednja leta.